

ВІДГУК

**офіційного опонента доктора юридичних наук, професора,
заслуженого діяча науки і техніки України Удалової Лариси Давидівни на
дисертацію Повстяного Олега Васильовича «Застосування поліграфа під
час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень», поданої
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова
експертиза; оперативно-розшукова діяльність**

Актуальність обраної теми. Актуальність теми дослідження обумовлена постійними динамічними змінами у структурі та характері сучасної злочинності, що вимагає від правоохоронних органів постійної роботи над пошуком нових та удосконаленням існуючих методів та інструментів здійснення пізнавальної діяльності у кримінальному провадженні під час гласних та негласних слідчих (розшукових) дій. Тому не втрачають актуальності питання щодо застосування науково-технічних засобів у кримінальному провадженні для фіксації перебігу та результатів слідчих (розшукових) дій, сучасні можливості яких широко використовуються як для дослідження матеріальних об'єктів, переслідуючи мету отримання інформації від речей, так і для отримання вербальної інформації із «ідеальних» відображень. В умовах сьогодення у боротьбі зі злочинністю перевірка достовірності вербальної інформації відіграє важливу роль.

Поряд із цим неправдиві показання можуть надходити як від підозрюваних осіб, що є «класичним» варіантом в умовах протидії слідству та бажання уникнути кримінальної відповідальності, так і від інших учасників

провадження. Так, в умовах правового нігілізму, корупції в правоохоронних та інших органах державної влади, зростання відчуття безкарності у злочинців на фоні збільшення навантаження на правоохоронний сектор в умовах воєнних викликів зросли ризики посилення тиску на свідків і потерпілих через погрози та підкуп з метою примусити їх приховати або спотворити інформацію, важливу для кримінального провадження, що ускладнює процес розслідування кримінальних правопорушень та притягнення винних до відповідальності, забезпечення реалізації інших завдань кримінального провадження, передбачених ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України.

Одним з таких науково-технічних засобів для роботи із ідеальними відображеннями є поліграф, історія застосування якого для потреб правоохоронних органів, маючи давні витoki, є досить складною та суперечливою як для української системи органів кримінальної юстиції, так і серед зарубіжних країн. Зокрема, різноманітність підходів європейських країн до застосування поліграфа у кримінальному процесі від обмеженого визнання можливості його використання до заборони через сумніви у надійності отримуваних результатів та ризики порушення стандартів прав людини додатково аргументують необхідність та своєчасність цього дисертаційного дослідження в умовах адаптації положень національного законодавства у сфері кримінальної юстиції із європейськими стандартами.

Саме тому, актуальність теми дисертаційного дослідження Повстяного Олега Васильовича та поставлених ним завдань не викликає сумнівів.

Актуальність роботи підкреслюється й тим, що обрана тема дослідження стосується важливого аспекту правозастосовної діяльності щодо використання науково-технічних засобів в процесі кримінального процесуального доказування, а вирішення поставлених дисертантом завдань сприяє як підвищенню ефективності роботи правоохоронних органів, так і гармонізації правового регулювання, що покликане усунути суперечності тлумачення та правозастосування.

Відповідність дисертаційної роботи сучасним вимогам науки і практики. Робота Повстяного О.В. виконана відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020), Національної економічної стратегії на період до 2030 року (постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179), Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24 березня 2021 № 119/2021), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126); Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023); Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023-р).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані автором, у своїй більшості, є обґрунтованими та переконливими – використано широке коло наукових джерел, а також результати вивчення значного масиву емпіричного матеріалу.

В дисертації на основі вивчення наукових праць кримінального процесуального та криміналістичного спрямування, аналізу національного законодавства та підходів правового регулювання зарубіжних країн, а також ґрунтуючись на вивченій слідчій та судовій практиці, удосконалено наукові знання щодо особливостей застосування поліграфа під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, в результаті чого автором наведено науково обґрунтовані теоретичні положення, висновки, пропозиції та практичні рекомендації, орієнтовані на успішне правозастосування.

В своїй роботі автор критично ставиться до окремих положень публікацій, на сторінках дисертаційного дослідження веде коректну полеміку з іншими вченими.

Необхідно зазначити, що методологія дослідження побудована правильно та передбачає використання апробованої системи методів (серед яких були використані як загальнонаукові методи, так і спеціально-наукові, конкретно-наукові та порівняльно-правові). Обрані методи дослідження використовувалися в їх діалектичному взаємозв'язку та взаємозалежності, що забезпечило об'єктивність отриманих результатів та дало змогу дослідити обрану проблему в єдності її соціального значення та юридичної форми.

Постановка завдань, визначення об'єкта, предмета та мети наукового пошуку має чіткій і зрозумілий вигляд та цілком відповідає загальним вимогам. Завдання та мета наукової праці автором в цілому досягнуті.

Дисертаційне дослідження має належну емпіричну базу, яку становлять результати анкетування 380 респондентів, зокрема: 340 оперативних і слідчих працівників структурних підрозділів Національної поліції України та Служби безпеки України, а також 40 спеціалістів-поліграфологів у Київській, Вінницькій, Рівненській, Полтавській, Черкаській, Дніпропетровській, Сумській та Одеській областях, матеріали судової практики із Єдиного державного реєстру судових рішень.

Таким чином, обґрунтованість і достовірність отриманих дисертантом результатів, висновків та пропозицій забезпечена завдяки використанню широкого кола наукових джерел, емпіричної бази, різноманітних методів наукового і практичного дослідження поставлених завдань.

Наукова новизна положень і висновків, які виносяться на захист.

Дисертація Повстяного О.В. є комплексним науковим дослідженням застосування поліграфа під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. На основі сучасних уявлень з використанням системного підходу дисертантом сформовано ряд нових положень, які визначають внесок автора в розроблення зазначеної проблематики.

У дисертації сформульовано низку висновків, пропозицій та рекомендацій, які, на наш погляд, характеризуються новизною та сукупно допомагають вирішити ряд важливих теоретичних і практичних проблем.

1. На думку офіційного опонента, заслуговує на увагу авторське бачення системи принципів застосування поліграфа під час кримінального провадження: законність; недоторканність особистості, повага до її честі та гідності; добровільна згода опитуваної особи; незалежність та неупередженість поліграфолога.

2.Цікавою є позиція автора про те, що оскільки психологічна експертиза з використанням технічного засобу комп'ютерного поліграфа не набула статусу самостійного виду судових експертиз із атестованою та рекомендованою до впровадження в експертну практику методикою, то використання її результатів у формі висновку експерта є недопустимим.

3.Заслуговує на увагу є підхід автора щодо недоцільності розробки окремого закону про застосування поліграфа в діяльності правоохоронних органів і пропозиція щодо внесення відповідних доповнень до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» і Кримінального процесуального кодексу України із подальшою деталізацією організаційно-тактичних особливостей процедури використання поліграфа в міжвідомчому підзаконному нормативно-правовому акті.

Окрім цього, варто відмітити наявність також інших положень, що заслуговують на позитивну оцінку.

Оцінка змісту дисертації та автореферату. Дисертація має чітку структуру: композиційно складається із вступу, трьох розділів, що включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 195 сторінок, з яких: основний текст – 156 сторінок, список використаних джерел - 20 сторінок (167 найменувань) та 6 додатків на 19 сторінках.

У **вступі** обгрунтовано актуальність теми, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, задачі, об'єкт і предмет дослідження, його методологічну основу, наукову новизну одержаних результатів, їх практичне значення, апробацію та публікації результатів дослідження, наведено дані щодо його структури і обсягу.

Розділ 1 «Історико-правові основи застосування поліграфа в діяльності правоохоронних органів» складається з трьох підрозділів. У них досліджено генезу застосування поліграфа в діяльності правоохоронних органів, сутність поліграфа як системи апаратних та програмних засобів для опрацювання фізіологічних даних опитуваної особи та зарубіжний досвід застосування поліграфа в діяльності правоохоронних органів.

Досліджено історію становлення та розвитку можливостей застосування поліграфа в діяльності як правоохоронних органів України, так і зарубіжних країн. Зазначено, що поліграф послідовно зарекомендував себе як ефективний інструмент для відбору співробітників на службу в правоохоронні органи, а також у процесах досудового розслідування, хоча його використання й підходи до оцінки отриманих результатів є спірним через питання точності та надійності, що обмежує застосування отриманих результатів під час доказування.

Розкрито розуміння поліграфа як комплексної системи, яка складається з апаратних і програмних засобів, призначених для збору, вимірювання й аналізу фізіологічних показників опитуваної особи з метою оцінки її емоційного стану та правдивості висловлювань. Досліджено зміст і характерні положення основних концепцій застосування поліграфа, в основі яких розуміння й інтерпретація особливостей перебігу фізіологічних процесів, які фіксуються під час такого опитування особи, що відображають реакцію на стимули, застосовані під час опитування.

Зроблено висновок, що науковою основою поліграфних опитувань є «теорія психологічного комплексу», що відображає пряму залежність характеру перебігу фізіологічних процесів опитуваної особи від значимості для неї інформації, яку вона намагається приховати.

Досліджено практику зарубіжних країн, зокрема держав-членів ЄС та США, щодо застосування поліграфа у правоохоронній діяльності. На основі вивченого досвіду та наукових доробків узагальнено, що правові системи сучасних країн світу навіть у межах однієї правової сім'ї демонструють різні

підходи правоохоронних і судових органів щодо визначення правового статусу результатів застосування поліграфа під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, а також доказування в судовому провадженні.

Розділ 2 «Застосування поліграфа під час виявлення ознак кримінальних правопорушень» складається з двох підрозділів, які присвячені аналізу правових основ та організаційного забезпечення застосування поліграфа під час виявлення ознак кримінальних правопорушень.

Доведено, що потрібно врегулювати застосування поліграфа в оперативно-розшуковій діяльності та кримінальному провадженні на рівні Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінального процесуального кодексу України відповідно, із подальшою деталізацією організаційних засад та процедури використання поліграфа в підзаконному нормативно-правовому акті.

Обґрунтовано, що поліграфне опитування може застосовуватися як метод оперативно-розшукової діяльності в межах ведення оперативних справ. Доведено, що працівник оперативного підрозділу може виконувати відповідне поліграфне опитування в межах розпочатого кримінального провадження за дорученням слідчого, але водночас процесуальна природа результатів опитування із застосуванням поліграфа буде відмінною від такого опитування як оперативно-розшукового заходу.

Розділ 3 Третій розділ «Застосування поліграфа під час досудового розслідування кримінальних правопорушень» складається з трьох підрозділів та присвячений аналізу процесуальної діяльності під час досудового розслідування в контексті застосування поліграфа під час проведення досудового розслідування.

Доведено, що застосування поліграфа в Україні дії з дотриманням таких принципів як: принцип добровільності ухвалення рішення на проходження дослідження від самої опитуваної особи; попереднє ознайомлення із змістом тем або питань кандидата на процедуру; право опитуваного в будь-який момент перервати процедуру тощо. Обґрунтовано позицію прихильників нормативно-

правового регулювання застосування поліграфа в кримінальній процесуальній діяльності через закріплення в КПК України можливості використання поліграфа, а також принципу добровільності під час застосування цього технічного засобу.

Розглянуто умови участі представника органу досудового розслідування, і захисника/представника потерпілого або свідка в проведенні психофізіологічних досліджень із використанням поліграфа під час слідчих (розшукових) дій. Доведено, що результати застосування поліграфа під час слідчих (розшукових) дій можуть бути допустимим і належним доказом за умови оформлення відповідною довідкою спеціаліста, яка буде виступати документом як джерелом доказів у кримінальному провадженні. Звернута увага в дослідженні, що спроба виокремлення в межах психологічної експертизи такого виду експертних досліджень, як психологічна експертиза з використанням технічного засобу комп'ютерного поліграфа, відбувається з урахуванням того, що предметом її дослідження є протікання психічних процесів пам'яті, які формують ідеальні сліди кримінального правопорушення, у взаємозв'язку з емоційною та мотиваційною сферами життєдіяльності людини, які тісно пов'язані з фізіологічними проявами, що фіксуються за допомогою поліграфа відповідно до спеціально підібраної методики.

Звернута увага на те, що можливість використання результатів судової експертизи із застосуванням поліграфа у доказуванні залежить від усунення суперечностей у законах і підзаконних актах.

Зроблені Повстяним О.В. наукові **висновки** дисертації мають вагому аргументацію, належним чином є обгрунтованими і характеризуються високим рівнем достовірності. Крім розглянутих вище, в роботі містяться й інші положення, висновки, рекомендації, які сукупно забезпечують цілісність проведеного дослідження.

Автореферат дисертації ідентичний за змістом основним положенням самої дисертації і відповідає зазначеній спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Результати дисертаційного дослідження мають прикладний характер і використовуються за різними напрямками діяльності, зокрема у:

– науково-дослідній сфері – для подальших наукових розробок у сфері дослідження питань застосування поліграфа під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 5 червня 2024 року);

– освітньому процесі – під час підготовки підручників, навчальних посібників, у процесі підготовки лекцій і проведення занять з навчальних дисциплін «Судові та правоохоронні органи» і «Кримінальне процесуальне право України», «Криміналістика», «Досудове розслідування», «Процесуальні документи в кримінальному провадженні», «Докази та доказування у провадженнях про кримінальні правопорушення» (акти впровадження Національної академії внутрішніх справ від 5 червня 2024 року та Державного податкового університету від 18 травня 2024 року);

– практичній діяльності – для безпосереднього використання розроблених пропозицій і рекомендацій під час розслідування кримінальних правопорушень;

– законотворчій діяльності – під час підготовки змін до чинного кримінального процесуального законодавства України.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Результати дослідження повною мірою відображені у наукових виданнях, зміст і характер яких відповідають вимогам, встановленим МОН України, а також виступах дисертанта з доповідями основних положень дисертації на науково-практичних конференціях, що в цілому свідчить про достатній рівень апробації.

Основні положення, висновки та пропозиції, що сформульовані за результатами дослідження, відображено у семи наукових публікаціях, серед яких 4 статті, опубліковані у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, 1 стаття – в міжнародному

науковому виданні, 2 тези доповідей, опублікованих у збірниках міжнародних науково-практичних конференцій.

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, звернемо увагу на окремі дискусійні питання, які, на нашу думку, потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту.

1. Дисертант у підрозділах 2.1 та 3.1 приділяє значну увагу питанням правового забезпечення застосування поліграфа як під час виявлення ознак кримінальних правопорушень, так в ході подальшого досудового розслідування. Як наслідок проведеного аналізу нормативно-правових актів у досліджуваній сфері автор пропонує доповнити Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» (с. 79-80 дисертації) та Кримінальний процесуальний кодекс України (с. 108 дисертації) положеннями, які б передбачали можливість використання саме поліграфа в оперативно-розшуковій діяльності та при розслідуванні кримінальних правопорушень. Поряд із цим в межах дисертації залишилися не розкритими фундаментальні наукові праці В. Г. Гончаренка, В. О. Коновалової, В. К. Лисиченка, в яких доводилася недоречність перераховувати в законі усі науково-технічні засоби, що допускаються у кримінальне провадження, до яких власне і відноситься поліграф.

2. Пропонуючи відповідні доповнення до наведених вище Закону України та положень КПК України, дисертант займає послідовну позицію щодо подальшої деталізації організаційних засад та, власне, процедури використання поліграфа в підзаконних нормативно-правових актах (с. 9 автореферату). При цьому, надалі в тексті як автореферату, так в основній частині дисертації автор вказує на раціональність визначення загально-організаційних вимог до поліграфного опитування, порядку підготовки, проведення й використання результатів опитування та інших організаційних аспектів на рівні підзаконного акта, у зв'язку із чим пропонує орієнтовний проект відповідної інструкції

(додаток В). На думку офіційного опонента, потребує уточнення під час захисту позиція дисертанта: яким чином і де все ж таки це повинно бути закріплено: у декількох підзаконних актах, чи в межах одного, проект якого запропонований автором?

3. Погоджуючись з позицією дисертанта, яка підкріплена результатами вивчення значного обсягу судової практики (за підсумками підрозділів 3.2 та 3.3 дисертації), що «на сучасному етапі науково-методичного забезпечення психофізіологічних досліджень із використанням комп'ютерного поліграфа результати таких досліджень не можуть бути, безсумнівно, достовірними та мають виконувати лише допоміжну роль, орієнтуючи уповноважених суб'єктів кримінального провадження для виявлення тих джерел доказів, які відповідають критеріям оцінки, передбаченим кримінальним процесуальним законодавством, і вказують на обставини кримінального правопорушення та осіб, винних або причетних до його вчинення.», враховуючи вивчений дисертантом досвід правоохоронних органів зарубіжних країн, хотілося б почути його бачення щодо можливих кроків до визнання результатів психологічної експертизи із використанням технічного засобу комп'ютерного поліграфа у формі висновку експерта.

4. На думку офіційного опонента, пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України, які наявні в роботі, варто було б викласти у додатках до дисертації, направити їх у Верховну Раду України, отримати акт впровадження, що дозволило б показати повноту та системність проведеного дослідження.

Перелічені зауваження і побажання, зрозуміло, не вичерпують дискусії й щодо інших положень і висновків дисертації, яка, очевидно, буде продовжена під час її публічного захисту. Але висловлені опонентом зауваження переважно мають дискусійний характер і, в цілому, не впливають на високу позитивну оцінку дисертації.

Основні положення дисертації ідентично викладені в авторефераті. Висновки і пропозиції, сформульовані у дисертації, переважно знайшли свій

ідентичний виклад у публікаціях з теми дисертації і є вагомим внеском дисертанта у розвиток кримінальної процесуальної науки, а також цінним порадиником для правників у сфері кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Дисертація Повстяного Олега Васильовича «Застосування поліграфа під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень» є завершеною науковою працею, містить нові обгрунтовані результати проведених досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки кримінального процесу, відповідає вимогам пунктам 9, 11-13 «Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 зі змінами та доповненнями, а її автор – Повстяний Олег Васильович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент:

**Директор навчально-наукового інституту
післядипломної освіти**

Національної академії внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор,

заслужений діяч науки і техніки України

Лариса УДАЛОВА